

**Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова**

Тимошенко Олексій Анатолійович

УДК 159.923.5: 37.015.3

**ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ОРІЄНТОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
член-кореспондент НАПН України
Чепелєва Наталія Василівна,
Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України,
заступник директора.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Пов'якель Надія Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, Інститут соціології,
психології та управління, завідувач кафедри
практичної психології та психотерапії;

кандидат психологічних наук, доцент
Юрченко Віктор Іванович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Інститут психології та соціальної педагогіки,
завідувач кафедри практичної психології.

Захист відбудеться 1 липня 2010 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий 1 червня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап становлення вітчизняної психології характеризується стрімким розвитком інтересу до процесу підготовки фахівця-психолога, що зумовлюється підвищенням соціальної значущості цієї професії, зростанням її популярності та розширенням сфер практичного застосування.

Проблема професійного становлення особистості майбутнього практичного психолога вирішується через розкриття основних принципів фахової підготовки психологів-практиків (О.Ф.Бондаренко, І.С.Булах, Ж.П.Вірна, Л.В.Долинська, В.Г.Панок, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева, Н.Ф.Шевченко та ін.). Розробляються моделі професійної психологічної освіти, вивчаються умови формування професійно значущих якостей, форм та методів підготовки майбутніх фахівців. У цьому сенсі актуальною постає проблема дослідження явища суб'єктності, зокрема у сфері професійного становлення.

Традиційно проблема суб'єкта власної життєдіяльності як особистості розглядається в різних психологічних концепціях (К.О.Абульханова-Славська, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Д. Максименко, С.Л.Рубінштейн, Т.М.Титаренко, В.М. Ямницький).

Окремо аналізуються феномени суб'єктності (В.А.Петровський), компоненти суб'єктного досвіду (А.К.Осницький), механізми суб'єктності (В.А.Татенко).

Розгляд людини як суб'єкта своєї життєдіяльності, зокрема, представлено в концепції О.Ю.Коржової, де під суб'єктністю розуміється здатність активно брати участь у процесі життєдіяльності і тим самим вибудовувати своє буття, тобто бути її суб'єктом.

В.А.Петровський визначає поняття суб'єктності як здатність людини бути дійсним чинником власного буття у світі і усвідомлювати це. Зокрема це виявляється в актах вільного виходу за межі встановленого. Окремий аспект цього підходу – розгляд суб'єктної та об'єктної орієнтованості особистості. Суб'єктна орієнтованість розглядається як здатність особистості брати активну участь у власній життєдіяльності, вибудовувати власне буття та перетворювати життєву чи професійну ситуацію (О.Ю.Коржова, В.А.Петровський). Простір, у якому реалізуються можливості людини взаємодіяти з життєвими та професійними ситуаціями, виступати суб'єктом життєдіяльності, життєтворчості, і становить суб'єктні орієнтації особистості, що характеризують ступінь залежності внутрішнього світу людини від світу зовнішнього і полягають у "вибудовуванні" власного буття. Водночас вони є основою прояву потенціалу суб'єктності. Суб'єктність є інтегратором професійної майстерності людини і забезпечує можливість виконання професійних вимог на високому рівні якості. Для суб'єктно орієнтованої людини актуальним є ціннісне ставлення до іншої людини.

Суб'єктна орієнтованість психолога полягає у ставленні не лише до себе як до суб'єкта власної життєдіяльності, але й до інших людей як до суб'єктів їх життєдіяльності. Це дозволяє йому діяти творчо і нестандартно, проявляючи

самодіяльну активність, спрямовану на вирішення професійних завдань та керуватися у своїй роботі позитивним самостваленням та гуманістичними мотивами і цінностями.

Професійне становлення особистості майбутнього практичного психолога, зокрема її мотиваційно-сислової регуляції, вивчалоя Ж.П.Вірною. У ході аналізу ціннісно-сислової сфери майбутнього практичного психолога Т.Л. Вілюжаніною розглядалоя здатність особистості до розвитку. Вивчення впливу смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність студентів здійснювалоя Х.Дмитерко-Карабін, динаміку змін відповідальності у навчанні студентів-психологів розкрито в дослідженні М.С.Яницького. Досліджуючи суб'єктність педагогів, О.М.Волкова довела, що це поняття визначається через категорію ставлення і є ставленням до себе як до діяча. Таким чином, у сучасній психології здійснюється вивчення певних проявів суб'єктності. Водночас залишається недослідженим такий важливий аспект даної проблеми, як творча самодіяльність майбутніх психологів, здатність бути суб'єктом власної життєдіяльності.

Ураховуючи актуальність явища суб'єктної орієнтованості у професійному становленні психолога та недостатню розробку даної проблеми у психологічній літературі, була обрана тема дисертаційного дослідження: **"Формування суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього практичного психолога"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол №8 від 27.02.2007 р.) та узгоджена міжвідомчою Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 292 від 17.05.2007 р.).

Мета дослідження полягає у дослідженні психологічних особливостей суб'єктної орієнтації, її особистісних корелят та специфіки формування у процесі професійного становлення майбутніх практичних психологів.

Гіпотези дослідження: суб'єктна орієнтованість полягає у перетворювальній активності особистості і є ключовою професійною якістю психолога, яка пов'язана з базовими психологічними структурами особистості майбутнього практичного психолога (самоствалення, професійні смисли, смислоутворювальні мотиви, рівень самоактуалізації).

Суб'єктна орієнтованість не є сталим явищем і може цілеспрямовано розвиватися за умов: організації навчально-виховного процесу, що передбачає включення студента до контексту майбутньої професійної діяльності; усвідомлення студентами специфіки суб'єктної орієнтованості особистості та її зв'язку зі сисловою сферою; розробки учбових завдань, спрямованих на формування суб'єктної орієнтованості; удосконалення прийомів діалогічної взаємодії з іншими.

Об'єкт дослідження: процес професійного становлення майбутнього практичного психолога під час навчання у ВНЗ.

Предмет дослідження: психологічні умови формування суб'єктної орієнтованості майбутнього практичного психолога у процесі професійної підготовки.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз категорії "суб'єктність" у системі психолого-педагогічних знань та розглянути її зв'язок зі становленням смислової сфери особистості.

2. Емпірично встановити особливості й провідні характеристики суб'єктної орієнтованості майбутнього практичного психолога.

3. Виділити основні типи суб'єктної орієнтованості студентів - практичних психологів, визначити комплекс критеріїв, експлікувати й описати специфічні особливості, ознаки й показники даної якості у взаємозв'язку з особистісними властивостями.

4. Дослідити смислові складові суб'єктної орієнтованості студентів у контексті їх майбутньої професійної діяльності.

5. Визначити психологічні умови формування суб'єктної орієнтованості, розробити й апробувати програму, спрямовану на зміну (розвиток) показників суб'єктної орієнтованості майбутнього практичного психолога.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань розроблено програму дослідження, реалізація якої передбачала використання таких методів:

- **теоретичні:** аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних та експериментальних розробок досліджуваної проблеми, представлених у науковій літературі;

- **емпіричні:** тестування, констатувальний, формувальний та контрольний експерименти. На різних етапах дослідження використовувалися такі діагностичні методики: для виявлення типів суб'єктної орієнтованості особистості студентів – "Опитувальник життєвих орієнтацій" О.Ю.Коржової; для дослідження особистісних властивостей студентів із різним типом суб'єктної орієнтованості – "Тест-опитувальник самоствавлення" В.В.Століна, С.Р.Пантелєєва, "Тест смисложиттєвих орієнтацій" Д.О.Леонтєєва, "Самоактуалізаційний тест" Л.Я.Гозмана, М.В.Кроза, "Методика вивчення трудової мотивації" І.Г.Кокуріної, семантичний диференціал, "Методика граничних смислів" Д.О.Леонтєєва;

- **статистичні:** методи математичної статистики (методи описової статистики, знаходження достовірності відмінностей за критерієм Манна-Уїтні, Т-критерієм Вілкоксона). Методи статистичної обробки отриманих даних здійснювалися за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Ніжинського державного університету імені

Миколи Гоголя. Досліджувані – студенти 4-5 курсів (майбутні практичні психологи) – 115 осіб.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

– *вперше* розкрито структуру суб'єктної орієнтованості студентів - майбутніх психологів та запропоновано методики діагностування її окремих складових. Виявлено психологічні умови формування суб'єктної орієнтованості (організація навчально-виховного процесу, що передбачає включення студента до контексту майбутньої професійної діяльності; усвідомлення студентами специфіки суб'єктної орієнтованості особистості та її зв'язку зі смисловою сферою; розробка учбових завдань, спрямованих на формування суб'єктної орієнтованості; вдосконалення прийомів діалогічної взаємодії з іншими). Виокремлено типи орієнтованості (об'єктний, змішаний, суб'єктний) та досліджено їх представленість у студентів - майбутніх психологів; доведено взаємозв'язок між типом суб'єктної орієнтованості та іншими професійно значущими особистісними властивостями майбутнього практичного психолога (самоствалення, професійні смисли, смислоутворювальні мотиви, рівень самоактуалізації); обґрунтовано та експериментально перевірено програму формування у майбутніх практичних психологів суб'єктної орієнтованості;

– *розширено і доповнено* наукові знання про тенденції та закономірності особистісного розвитку студентів у процесі професійної підготовки, про структуру суб'єктної орієнтованості, психологічні умови, які пов'язані з формуванням суб'єктності майбутнього практичного психолога, а також виявлення зв'язків, що виникають між типом суб'єктності та іншими особистісними якостями;

– *набуло подальшого розвитку* наукове уявлення про феномен суб'єктності та його значення для професійного становлення студентів-психологів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблена та апробована програма формування суб'єктної орієнтованості майбутніх психологів може бути використана у підготовці практичних психологів до майбутньої професійної діяльності; розроблені формувальні заходи та вказані умови їх застосування сприятимуть оптимізації навчального процесу студентів; запропонований комплекс діагностичних процедур може застосовуватись у діяльності практичних психологів для виявлення даних, що можуть бути враховані для покращання професійної підготовки. Отримані дані щодо психологічних умов формування суб'єктної орієнтованості у студентів-психологів можуть бути використані для доповнення, уточнення змісту освітньо-кваліфікаційних програм підготовки практичних психологів у вищих навчальних закладах освітньо-кваліфікаційних рівнів "бакалавр", "спеціаліст", зокрема, при викладанні таких дисциплін, як "Психологічне консультування", "Практична психологія індивідуальності", "Організація психологічної служби".

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** у навчальний процес факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04/1706 від 27.10.09),

факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету (довідка № 01-25/89 від 07.12.09).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були представлені та отримали схвалення на Міжнародній науковій конференції "Проблеми становлення фахівця-психолога у процесі вузівського навчання" (Ніжин, 2006); II Міжнародному конгресі "Українська освіта у світовому часопросторі" (Київ, 2007); XIII симпозіумі "Психологические проблемы смысла жизни и акме" (Москва, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми духовності в психології розвитку особистості" (Ніжин, 2008); Міжнародній науковій конференції "Соціально-психологічні трансформації особистості та суспільства на сучасному етапі" (Чернігів, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності" (Ніжин, 2010); засіданнях кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова; звітних наукових конференціях викладачів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя та викладачів і аспірантів Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (2005-2009 рр.).

Публікації. Зміст і результати дослідження викладено у 9 публікаціях, із них 7 – у фахових виданнях, включених до списку ВАК України.

Структура та обсяг роботи

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 255 найменувань, 23 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 191 сторінці комп'ютерного набору. Робота містить 7 таблиць та 10 рисунків на 17 сторінках. Повний обсяг роботи становить 260 сторінок, з них 44 сторінки – додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт та предмет, сформульовано мету, гіпотезу, завдання, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наводяться дані про апробацію результатів дослідження, впровадження його результатів у практику та публікації за темою дослідження, обсяг і структуру роботи.

У першому розділі – "Теоретичні аспекти дослідження проблеми суб'єктності майбутнього практичного психолога" – представлено результати теоретико-методологічного аналізу літературних джерел із досліджуваної проблеми: проаналізовано концептуальні напрямки вивчення проблеми професійного становлення, питання професійного навчання, розкрито структурно - функціональну характеристику суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього практичного психолога, проаналізовано трансформацію смислових утворень як чинника формування суб'єктної орієнтованості.

Суб'єктність особистості розглядається у концепції особистості як суб'єкта власної життєдіяльності (К.О.Абульханова-Славська, О.Ю.Коржова, О.М.Леонтьєв, В.А.Петровський, С.Л.Рубінштейн, Т.М.Титаренко), у концепціях ціннісно-сислової природи особистості (О.О.Бодальов, Б.С.Братусь, З.С.Карпенко, Д.О.Леонтьєв, О.М.Леонтьєв, В.Е.Чудновський та ін.). Так, В.А.Татенко в понятті "суб'єктність" вбачає відображення, перш за все, авторського характеру активності людини як суб'єкта. Це змістовно-дійова характеристика активності, яка підкреслює інтенціональність діяча-суб'єкта. Специфічний вид активності, що виражається у життєтворчості особистості, відноситься В.М.Ямницьким до найвищого суб'єктного рівня. Суб'єктно орієнтована людина – це носій і творець діяльності, єдина, неподільна істота, що діє (В.А.Петровський, А.К.Осницький).

А.В.Брушлінський вважає, що суб'єктність не дається з народження людині, вона розвивається, проходить певні стадії, починаючи з повної залежності від зовнішніх "ініціаторів" аж до рівня справжньої творчості і внутрішньої активності. О.Г.Асмолов, говорячи про суб'єктну активність, підкреслює, що вона виявляється у творчому перетворенні ситуації, у саморозвитку особистості як суб'єкта діяльності. Активність суб'єкта життєтворчості виражається у життєтворчій активності. Такий суб'єкт свідомо реалізує цільовий або смисловий аспект цілісного буття відповідно до власного творчого задуму (В.М.Ямницький). Отже, активність особистості пов'язана, в першу чергу, з реалізацією творчого здійснення життя, тобто самостійним здійсненням діяльності цілепокладання (Л.В.Сохань).

Згідно з концепцією А.В.Брушлінського, кожна людина є суб'єктом, однак це онтологічна якість, і на кожному етапі розвитку людина знаходиться на певному рівні перетворювальної діяльності. Учений пов'язує поняття суб'єкта із творчим початком у людині: суб'єкт у своїй діяльності, духовності – це суб'єкт творчості, створення, інновації. О.Ю.Коржова під суб'єктністю розуміє здатність активно брати участь у процесі життєдіяльності і тим самим вибудувувати своє буття, тобто бути її суб'єктом. Основним предметом її дослідження стала суб'єкт-об'єктна орієнтація (або O-S орієнтованість) у життєвих ситуаціях. В.А.Петровський, використовуючи поняття суб'єктності, підкреслює, що у процесі розв'язання пізнавальних завдань особливе значення мають O-орієнтованість та S-орієнтованість, як спрямованість особистості на виявлення, перевірку, реалізацію своїх пізнавальних можливостей (побудова адекватного образу самого себе – "образу Я"). Отже, розв'язуючи життєві та професійні завдання, людина як суб'єкт реалізує специфічне ставлення – у вигляді спрямованості суб'єкта на зовнішній щодо нього об'єкт (об'єктна орієнтація) або спрямованості суб'єкта на самого себе у процесі пізнання (суб'єктна орієнтація, або орієнтованість). Поняття "суб'єкт" виявляє те, як особистість співвідносить себе з дійсністю, як вона заявляє про себе, як вона структурує і категоризує довкілля, тобто тип її взаємодії з дійсністю. Таке співвіднесення пов'язане з активним пошуковим самоствавленням (П.Хайкін, Н.І.Сарджвеладзе), це особливий рівень і форма самовираження і самопізнання, самореалізації "Я" не лише стосовно до реальної дійсності, але й щодо себе.

Актуальні проблеми підготовки психологів у системі вищої школи зумовили появу значної кількості досліджень професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця (О.Ф.Бондаренко, Ж.П.Вірна, Л.В.Долинська, В.Г.Панок, М.В.Папуча, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева, Н.Ф.Шевченко та ін.).

У літературі зазначається, що суттєву роль у становленні професіоналізму відіграє ціннісно-сміслова сфера особистості (О.Г.Асмолов, Ж.П.Вірна, Д.О.Леонт'єв). Проведений нами аналіз літературних джерел дозволив розкрити сутність, етапи і закономірності процесу професіоналізації, особливості зміни смислових утворень особистості, які є вираженням професійного зростання студента, здатності до саморозвитку особистості, реалізації творчого здійснення життя. У процесі навчання студентів не лише відбувається набуття ними відповідних навичок та вмінь, але й формується активне особистісне ставлення до навчальної діяльності, прийняття професії, набуття особливого бачення оточуючого світу, що пов'язане з формуванням світогляду в цілому.

Суб'єктна орієнтованість майбутнього психолога розглядається нами як здатність особистості брати активну участь у своїй життєдіяльності, вибудовувати власне буття та перетворювати життєву чи професійну ситуацію. Теоретичний аналіз проблеми формування суб'єктної орієнтованості особистості дозволяє гіпотетично виокремити наступні її компоненти:

- осмисленість життя, що відображається у певній ієрархії життєвих смислів. Чільне місце при цьому займають смисложиттєві орієнтації особистості як суб'єктивно-психологічні часові вектори самореалізації особистості;
- діяльне ставлення до самої себе, до інших людей і до світу, що передбачає переживання власної причинності і виражається, зокрема, у переважанні внутрішнього локусу контролю;
- високий рівень самоактуалізації особистості з переважанням діалогічних аспектів;
- здатність до саморозвитку, оскільки, виступаючи як суб'єкт, людина змінює та вдосконалює певні свої якості;
- рухлива та гнучка мотиваційна структура особистості, поява нових і видозмінювання старих мотивів, що є результатом трансформації смислових утворень особистості.

Психологічні особливості суб'єктної орієнтованості розглядалися нами, спираючись на теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога, в якій було виділено підструктури особистості та встановлено, що професійні завдання здатна вирішити лише особистість, яка має сформовану професійну мотивацію та рефлексію; професійну компетентність; глибокі й різноспрямовані знання (Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева). Зокрема, проблема трансформації смислових утворень особистості майбутніх практичних психологів виявляється пов'язаною із формуванням суб'єктної орієнтованості студентів - майбутніх практичних психологів, оскільки розвинута смислова

сфера особистості дає змогу продукувати нові ідеї, знаходити нетривіальні розв'язання складних професійних проблем, бути відповідальною особистістю.

У цілому навчання у виші передбачає можливість знаходження студентом особистісного смислу професійної діяльності (Д.Н.Завалішина, А.А.Волочков, Е.Г.Єрмоленко, Н.С.Пряжников). Учені аналізують етапи професійного становлення фахівця, умови ціннісно-сислового ставлення до майбутньої професійної діяльності, формування професійних смислів. При цьому розширення смислу, або розповсюдження від смислоутворювальних, ядерних смислових структур до часткових, периферійних, відбувається завдяки власній активності індивіда із виявлення, знаходження смислу майбутньої професійної діяльності (О.Д.Леонтьєв).

Таким чином, мова йде про певну активність студентів, спрямовану на знаходження смислу професійної діяльності. Така активність, на нашу думку, буде пов'язана з тією складовою професійної компетентності студентів-психологів, яка формується у процесі становлення фахівця. Основний механізм, який забезпечує її становлення, – діалог як взаємодія смислових позицій. Виходячи з цих теоретичних позицій і було побудовано експериментальне дослідження суб'єктної орієнтованості студентів-психологів.

У другому розділі – "Експериментальне дослідження суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього практичного психолога" – відображено загальну стратегію експериментального дослідження, обґрунтовано систему діагностичних методик, описано процедуру проведення методики, спрямованої на визначення типології суб'єктної орієнтованості, проаналізовано результати вивчення особистісних особливостей досліджуваних із різним типом суб'єктної орієнтованості.

Дослідження психологічних особливостей суб'єктної орієнтованості особистості майбутніх практичних психологів проходило в декілька етапів.

На першому етапі дослідження в репрезентативній вибірці (115 студентів 4-5 курсів) виокремлювалися загальні типи суб'єктної орієнтованості і за допомогою описової статистики та порівняння даних за U-критерієм Манна-Уїтні було отримано та проаналізовано загальні параметри суб'єктної орієнтованості особистості, що виявляються в групі студентів із суб'єктним, об'єктним та змішаним типами орієнтацій. Факторний аналіз дозволив виявити домінуючі тенденції в різних групах студентів за типом суб'єктної орієнтованості особистості, прослідкувати навантаження змінних за факторами, які виявлені завдяки впровадженому комплексу методів дослідження. На другому етапі досліджувалися психологічні особливості мотиваційно-сислової сфери особистості, а саме професійно зумовлені смислові утворення особистості майбутніх практичних психологів.

На основі аналізу підсумкового показника психодіагностичної методики О.Ю.Коржової, спрямованої на визначення загальної спрямованості суб'єкт-об'єктної орієнтованості, було виділено три групи студентів із різним типом суб'єктної орієнтованості (із загальної кількості 115 студентів 4-5 курсів). Ці типи ми розглядаємо як основні вектори розвитку суб'єктності (і смислоутворення). Зокрема, це група з об'єктною орієнтацією – 29 (25,2%)

студентів; зі змішаним типом – 37 (32,2%) студентів; та група з суб'єктною орієнтацією – 49 (42,6%) студентів (див. рис. 1).

Рис. 1. Типологія суб'єкт-об'єктної орієнтованості досліджуваних

За результатами дослідження спеціальних особливостей суб'єктної орієнтованості особистості було встановлено, що:

- суб'єктно орієнтований тип характеризується здатністю людини самозмінюватися і самовдосконалюватися завдяки зверненню до того чи іншого виду самоаналізу та застосуванню психотехнічних прийомів. Фактично це характеристика "людини внутрішньої" (О.Ю.Коржова); відповідальної, із активною життєвою позицією, здатної до життєтворчості;
- у разі об'єктної орієнтації життєдіяльність детермінується передусім зовнішніми ситуаціями як її об'єктами. Джерело життєдіяльності при цьому знаходиться поза людиною. Це характеристика людини, залежної у стосунках, із низьким рівнем відповідальності. У такому разі людина несвідомо (або ж напівсвідомо) потрапляє в такі ситуації, коли змушена змінюватися, розвиватися внутрішньо.

Для обробки даних у кожній групі досліджуваних було використано статистичну програму "SPSS 10.0" для Windows. Статистична обробка отриманих результатів проводилась із застосуванням дескриптивної статистики.

Аналіз представлених результатів, отриманих після використання U-критерія Манна-Уїтні, засвідчує, що студенти - майбутні практичні психологи з суб'єктною орієнтованістю мають вищий рівень розвитку особистісного потенціалу, ніж студенти з об'єктною орієнтованістю. Значення Укрит при $n_1 = 29$ та при $n_2 = 49$ дорівнюють відповідно 550 ($p < 0,05$) та 484 ($p < 0,01$). При $U_{emp} < U_{crit} 0,05$ відхиляється гіпотеза про відсутність відмінностей та приймається гіпотеза про їх достовірність. Чим менше значення U_{emp} , тим вища достовірність відмінностей.

Студенти із суб'єктною орієнтованістю також перевищують студентів із об'єктною орієнтацією за показниками:

- транситуаційної мінливості $U_{emp} = 305,5$; транситуаційного локусу контролю $U_{emp} = 276,0$; транситуаційної рухливості $U_{emp} = 260,0$; транситуаційної творчості (життєтворчості) $U_{emp} = 60,0$. Відповідно, за цими показниками $U_{emp} < U_{crit} 0,01$. За показником транситуаційного освоєння світу $U_{emp} = 499,0$. Відповідно $U_{emp} < U_{crit} 0,05$;

- загальної інтернальності $U_{emp} = 352,5$; інтернальності у сфері досягнень $U_{emp} = 407,5$; інтернальності у сфері невдач $U_{emp} = 429,5$; інтернальності у сфері сімейних стосунків $U_{emp} = 475,5$. Відповідно, $U_{emp} < U_{crit} 0,01$. За показниками інтернальності у сфері виробничих стосунків $U_{emp} = 489,0$; інтернальності у сфері міжособистісних стосунків $U_{emp} = 495,5$. Отже, $U_{emp} < U_{crit} 0,05$. Недостовірними є відмінності за показником інтернальності відносно здоров'я і хвороб. Зокрема, $U_{emp} = 593,5$. $U_{emp} > U_{crit} 0,05$.

Об'єктивно вищими у цих досліджуваних виявились також показники:

- глобального самоставлення $U_{emp} = 457,5$; самоповаги $U_{emp} = 416,0$; аутосимпатії $U_{emp} = 472,0$; самовпевненості $U_{emp} = 455,5$; самоприйняття $U_{emp} = 433,5$; саморозуміння $U_{emp} = 359,0$. Відповідно, $U_{emp} < U_{crit} 0,01$.

- підтримки $U_{emp} = 411,0$; цінностей самоактуалізації $U_{emp} = 411,0$; спонтанності $U_{emp} = 406,0$; креативності $U_{emp} = 421,0$. Відповідно, $U_{emp} < U_{crit} 0,01$. За показниками компетентності в часі $U_{emp} = 521,5$; контактності $U_{emp} = 520,0$; самоповаги $U_{emp} = 517,0$. $U_{emp} < U_{crit} 0,05$.

Аналіз узагальненого профілю структури смислоутворювальних мотивів майбутніх практичних психологів показує, що в цій структурі найменш розвиненим є комунікативний мотив. У групі студентів із суб'єктною орієнтованістю також недостатньо виражений конкурентний мотив. Після використання U-критерія Манна-Уїтні можна простежити, що за показниками конкурентного мотиву $U_{emp} = 518,5$; процесуальної смислової орієнтації $U_{emp} = 536,5$; результуючої смислової орієнтації $U_{emp} = 540,5$. Отже, $U_{emp} < U_{crit} 0,05$. За показниками перетворювального мотиву $U_{emp} = 667,0$; комунікативного мотиву $U_{emp} = 632,0$; утилітарно-прагматичного $U_{emp} = 572,5$; мотиву досягнення $U_{emp} = 601,5$; інноваційного потенціалу $U_{emp} = 608,5$. Відповідно, $U_{emp} > U_{crit} 0,05$.

Для виявлення зв'язків у структурі мотиваційно-сислової сфери особистості студентів психологів з різним типом суб'єктних орієнтацій ми використали факторний аналіз, оскільки даний підхід ґрунтується на уявленні про комплексний характер досліджуваного явища. При порівнянні узагальненого профілю структури смислоутворювальних мотивів майбутніх практичних психологів із нормативними показниками, запропонованими автором даної методики І.Г.Кокуріною, виявлено, що в групі студентів із об'єктною орієнтацією низький рівень активності (процесуальна смислова орієнтація) пов'язаний із смислоутворювальними мотивами *перетворення* (-0,579), *досягнення* (-0,871), *кооперації* (-0,834).

Високий рівень активності у трудовій діяльності у студентів із об'єктною орієнтацією пов'язаний із смислоутворювальними мотивами: *комунікативним* (0,407), *утилітарно-прагматичним* (0,467), *конкуренції* (0,759). Відповідно у групі студентів із суб'єктною орієнтованістю низький рівень активності пов'язаний із мотивами: *утилітарно-прагматичним* (-0,557), *конкуренції* (-0,887). Високий рівень активності виражається у смислоутворювальних мотивах: *перетворення* (0,560), *кооперації* (0,556), *комунікативному* (0,758), *досягнення* (0,894).

Таким чином, дані експерименту дозволяють відзначити, що в групі студентів із суб'єктною орієнтацією в життєвих ситуаціях (професійних, учбових) результуюча смислова орієнтація дійсно є вищою, що означає вищий рівень активності. Тобто ці студенти мають більш виражену тенденцію до знаходження смислів професійної діяльності, постановки нових завдань, смислопородження (табл. 1).

Узагальнена психологічна характеристика різних типів суб'єктної орієнтованості особистості майбутніх практичних психологів

Аналіз отриманих даних показує, що студенти з об'єктним типом орієнтацій характеризуються низьким рівнем розвитку суб'єктної спрямованості, під час взаємодії з новими життєвими ситуаціями (професійними, учбовими), їх осмислення, вони надають перевагу звичним діям. Процес смислоутворення, смислопокладання зумовлюється прагненням людини діяти у звичних ситуаціях, такі студенти виступають не перетворювачами ситуації, а пристосовуються до неї. Ці студенти характеризуються недостатнім контролем над своїм життям (це підтверджується низьким рівнем розвитку транситуаційного локусу контролю, загальним рівнем інтернальності), не бачать зв'язку між власними діями і значущими для них подіями життя. Здебільшого екстернальний локус контролю у таких студентів має місце у сфері невдач, неприємності і страждання, коли відповідальність за події приписується іншим людям. Прагнення особистісного розвитку супроводжується низьким рівнем самоповаги та недостатнім рівнем креативності, творчого ставлення до життя.

Студенти із суб'єктним типом орієнтованості характеризуються високим рівнем творчого ставлення до життя, схильністю до активного перетворення життєвої ситуації, і до суб'єктивного смислопокладання. Студенти мають високий рівень інтернальності у сфері досягнень, високий рівень глобального самоствавлення і характеризуються самовпевненістю, адекватною самооцінкою своїх можливостей, інтересом до себе, самоповагою, готовністю до активних дій щодо свого "Я", характеризуються високим рівнем розвитку цінностей самоактуалізації і виступають як перетворювачі життєвої ситуації.

Застосування методики семантичного диференціалу дозволило емпірично встановити, що майбутні практичні психологи із різною суб'єктною орієнтованістю відрізняються за будовою смислових утворень і, найголовніше, мають різні семантичні структури, що характеризують "світ професії" – групового інваріанта, який встановлює особливі для даної професії акценти сприйняття і відображення об'єктів і ситуацій. Зокрема, ми припускали, що, оскільки тип суб'єктної орієнтованості є професійно значущим, на рівні семантичних структур будуть відмінності у суб'єктивному ставленні студента до себе. У результаті проведеного факторного аналізу оцінювання себе як майбутнього психолога в кожній групі отримано стійке чотирифакторне рішення. Факторні навантаження свідчать про відносну стійкість входження даної шкали у кожен із виділених факторів.

Результати факторизації отриманих даних свідчать про те, що студенти з об'єктною та суб'єктною орієнтованістю різняться за будовою семантичних структур, тими конотативними значеннями чи смислами, які характеризують студента. Зокрема, середні дані дозволяють уявити загальний автопортрет студента з об'єктною орієнтованістю як *слабкого* (0,621), *темного* (0,670), *поганого* (0,555), *хаотичного* (0,582) і лише в третьому факторі студент постає як *радісний* (0,795), *великий* (0,414), *приємний* (-0,702). За четвертим фактором,

студент не лише *гарячий* (-0,407), *активний* (0,646), але й *дорогий* (0,406), *злий* (0,553), *чужий* (- 0,466). Водночас, студент із суб'єктною орієнтованістю – *легкий* (0,536), *світлий* (-0,688), *приємний* (-0,701), *рідний* (0,432), *розумний* (0,695), *упорядкований* (-0,708), *добрий* (-0,625), *життєрадісний* (0,812).

Семантичні структури студентів із об'єктною орієнтованістю свідчать про те, що вони й самі себе розглядають у ролі майбутніх спеціалістів як достатньо слабких (*слабкий, поганий, темний*), і для інших людей постають як *злі, дорогі, чужі*.

Таким чином, за результатами емпіричного дослідження було встановлено показники суб'єктної орієнтованості, що дозволяє обґрунтувати необхідність розробки програми, реалізація якої буде сприяти професійному становленню майбутніх спеціалістів.

У третьому розділі – "Формування суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього практичного психолога" – представлено теоретичні основи навчально-розвивальної програми із формування суб'єктної орієнтованості особистості майбутніх практичних психологів. Описується специфіка реалізації програми, а також основний методичний інструментарій, що використовувався в ході роботи. Подано також аналіз результатів проведеного формувального експерименту.

Експериментальна апробація створеної комплексної програми здійснювалася на факультеті психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Заняття проводилися тричі на тиждень (6 годин) упродовж 3-х місяців.

Була створена навчально-корекційна група (кількість учасників групи – 24 особи, що розподілялися на дві підгрупи), у якій використовувався метод сенситивного соціально-психологічного навчання. Розробка програми формування суб'єктної орієнтованості спиралася на концептуальні положення підготовки майбутніх практичних психологів, які узгоджуються з прийнятими у науковому співтоваристві, враховують специфіку розвитку вітчизняної психології та активно досліджувалися у працях Г.С.Абрамової, О.Ф.Бондаренка, В.Г.Панка, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелевої та ін. Методологічною основою даної програми є особистісно орієнтована парадигма.

У ході роботи було висунуто припущення, що процес формування суб'єктної орієнтованості особистості майбутніх психологів буде більш ефективним, якщо активізувати всі її компоненти: мотиваційний, ціннісний, самоставлення (самосвідомість), відповідальність. Основний метод реалізації цієї програми – особистісно орієнтоване навчання, що передбачає як групову, так і індивідуальну форми роботи. Реалізація програми відбувалася відповідно до принципу гуманізації у загальній і професійній освіті. У процесуально-організаційному аспекті реалізація даної програми пов'язана з принципами функціонування тренінгових груп, які забезпечують зниження напруженості захисних механізмів особистості, стимулювання здатності до експериментування, створення максимально сприятливих умов для самопізнання та самовдосконалення завдяки внутрішньогруповій атмосфері

емпатичної підтримки, довіри та співпраці. Процес формування суб'єктності особистості характеризувався керованістю. Під цим розумілося самоперетворення як творча діяльність особистості, спрямована на творення себе відповідно до своїх ідеальних зразків. Аналізуючи певні психологічні особливості типу суб'єктної орієнтованості студента та обираючи деякі її особливості (або показники) як об'єкти формування здатності до перетворювальної діяльності, активності, життєтворчості, ми керувались такими міркуваннями, що це має бути та сфера особистості, яка об'єктивно піддається формуванню за відносно короткий період.

Теоретична частина програми містила лекційні заняття, спрямовані на ознайомлення студентів із психологічними особливостями суб'єктності особистості людини та розширення їх уявлень про особливості професійної підготовки майбутніх практичних психологів, про професійно значущі якості зокрема.

До і після проведення навчальної програми, яка включала ознайомлення студентів із теоретичним матеріалом і проведення групової форми роботи, проводилося тестування за допомогою методики "Опитувальник життєвих орієнтацій" (О.Ю.Коржова). Як формувальна методика також використовувалася діалогічна методика граничних смислів (Д.О.Леонт'єв). Використання цієї методики було обумовлено тим, що вона є суб'єкт-суб'єктною, де експериментатор і досліджуваний у діалозі спільно осмислюють суб'єктивну реальність досліджуваного. Д.О.Леонт'єв підкреслює, що методика граничних смислів є не лише дослідницьким і психодіагностичним інструментом, але й психотехнічним і навіть психотерапевтичним засобом, який фасилітує особистісне зростання та розвиток процесів осмислення. Таким чином, методика граничних смислів розглядалася як техніка, спрямована на розкриття і більш повне усвідомлення людиною своїх світоглядних структур. Рішення "завдання на смисл", усвідомлення смислових зв'язків об'єктів, явищ, дій, що мають професійну значущість, може призводити до змін, і в ході її проведення відбувалося усвідомлення смислів завдяки спрямованій рефлексії досліджуваних своїх стосунків зі світом.

Усі зафіксовані нами граничні смисли було класифіковано на основі переліку категорій, виявлених за допомогою методики І.Бельсола. Аналіз результатів показав, що більше половини відповідей відноситься до таких категорій, як "Саморозвиток", "Користь" і "Досягнення" (22%, 18%, 19% відповідно), а найменша кількість отриманих смислів належить до категорії "Рух до Бога" та "Інше". Більшість граничних смислів студентів із суб'єктною орієнтованістю віднесені до категорії "Саморозвиток", із об'єктивним – до "Досягнення", "Процес життя". Аналіз граничних смислів показав, що у студентів із суб'єктивним типом орієнтованості наявні смисли, пов'язані із власне професійною діяльністю та уявленням про взаємодію з іншими людьми, зокрема клієнтами психолога. Про це свідчать відповіді, в яких студенти зазначають, що надавати психологічну допомогу іншим людям слід для того, щоб "вони могли самі собі допомогти, врегулювати свою поведінку, побудувати своє життя". У студентів із змішаним і суб'єкт-об'єктивним типом

орієнтованості подібні граничні смисли майже не зустрічалися. Таким чином, можна говорити про те, що для студентів із власне суб'єкт-суб'єктною орієнтованістю смислом їх професійної діяльності є розвиток суб'єктності інших людей як учасників взаємодії з психологом. Спостерігаються також відмінності між смисловою сферою студентів із різним типом орієнтованості, зокрема студенти із суб'єктною орієнтованістю витрачали менше часу для їх виявлення. Світогляд досліджуваних із суб'єктною орієнтованістю, які спрямовані у своїх смисложиттєвих прагненнях на саморозвиток, відрізняється більшою структурованістю і зв'язністю. Такі досліджувані більш продуктивні у віднайденні проміжних смислів своїх дій, їм властиві активна і просоціальна світоглядна позиція, орієнтація на загальнолюдські цінності, власне моральні орієнтири, що дозволяє говорити про те, що, швидше за все, ці досліджувані характеризуються третім та четвертим (вищими) рівнями розвитку смислової сфери (за термінологією Б.С.Братуся).

У досліджуваних із об'єктною орієнтованістю спостерігалися ситуативні смисли, що визначаються особистісною користю або близьким оточенням, яким підкоряється їх життєдіяльність. Такі студенти, в основному, є особистостями з пасивною позицією відносно власного життя, характеризуються підкоренням життєвим подіям.

Під час проведення практичних занять із студентами було проаналізовано їх рівень суб'єктності (на основі виділених шкал О.Ю.Коржової) та обговорено перспективи подальшої роботи над собою у плані вдосконалення зазначених якостей. Студенти на основі процесу самопізнання, смислоусвідомлення та цілеспрямованої рефлексії здійснювали активну роботу з актуалізації суб'єктного потенціалу особистості. Тобто фактично мова йде про самокерування як творчий процес, що пов'язаний зі створенням нового, зустріччю з незвичною ситуацією, виникненням необхідності постановки нових цілей, пошуків нових рішень і засобів досягнення мети.

Після проведеної програми було проведено повторне тестування в основній і контрольній групах досліджуваних. Повторний зріз, проведений після закінчення навчально-розвивальної програми, та порівняння його результатів із попередніми даними дозволили встановити деякі зміни в показниках після проведеного впливу. Порівняння результатів проводилося із застосуванням Т-критерію Вілкоксона. Гіпотеза про існування значущих відмінностей між парами, що порівнюються, приймалася, якщо статистична достовірність менша ніж 0,05.

Узагальнення результатів порівняння першої експериментальної групи (до і після формуального впливу) та другої експериментальної групи (попереднє та повторне тестування) засвідчує, що у першій експериментальній групі спостерігаються достовірні позитивні зрушення за показником 1 (загальний показник суб'єктної орієнтованості $p = 0,001$), 2 (транsituаційна мінливість $p = 0,419$), 4 (транsituаційне освоєння світу $p = 0,019$), 5 (транsituаційна рухливість $p = 0,014$) та 6 (транsituаційна творчість (життєтворчість) $p = 0,019$). У другій експериментальній групі статистична достовірність була більшою за 0,05. Отже, гіпотеза про зміни в даній групі

відкидалася. Зміни, які відбулися в експериментальній групі, представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Результати впливу навчально-корекційної програми на тип суб'єктної орієнтованості особистості майбутніх практичних психологів

З таблиці видно, що спостерігається певна тенденція щодо зменшення об'єктного типу орієнтованості (адаптивного екстернального, адаптивного інтернального) та збільшення професійно сприятливих типів (адаптуючого екстернального, адаптуючого інтернального).

Отже, існує певна тенденція до зміни суб'єктної орієнтованості, до збільшення власної відповідальності за себе, за інших, зростання тенденції до паритетної взаємодії, перш за все, у професійній діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичний аналіз і експериментальне вирішення проблеми формування суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього психолога, що проявляється у розкритті змісту категорії суб'єктності, емпіричному вивченні суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього практичного психолога, вивченні умов формування суб'єктної орієнтованості.

1. Проблема особистісного розвитку майбутніх психологів і, в першу чергу, формування суб'єктної орієнтованості є важливою і актуальною у просторі освітнього навчання. Суб'єктна орієнтованість розглядається як здатність особистості брати активну участь у власній життєдіяльності, вибудовувати власне буття та перетворювати життєву чи професійну ситуацію.

Особистість майбутніх практичних психологів характеризується об'єктним та суб'єктним типами орієнтованості. В об'єктному типі провідного значення набуває детермінація особистості передусім зовнішніми ситуаціями як її об'єктами, проявляється низький рівень творчого ставлення до життя, перетворення життєвої ситуації, схильність до об'єктивного смислопокладання, низький рівень активності в реалізації професійних цілей та досягнення професійних завдань. За суб'єктного типу провідного значення в особистісній спрямованості набуває високий рівень активності в реалізації професійних цілей та досягнення професійних завдань, схильність до активного перетворення життєвої ситуації, до суб'єктивного смислопокладання, ставлення майбутнього психолога не лише до себе як до суб'єкта власної життєдіяльності, але й до інших людей як до суб'єктів їх життєдіяльності.

Основними компонентами орієнтованості майбутніх практичних психологів є: мотивація з гуманістичною спрямованістю і внутрішнім локусом контролю, осмисленість життя, самоставлення, здатність особистості до самоактуалізації. Відповідно до компонентів розроблено узагальнені характеристики кожного типу спрямованості особистості.

2. Психологічними показниками суб'єктної орієнтованості особистості є: висока осмисленість життя, переважання внутрішнього локусу контролю як вираження діяльного ставлення до самої себе, до інших людей і до світу, високий рівень самоактуалізації особистості, з переважанням діалогічних аспектів, здатність до саморозвитку, рухлива та гнучка мотиваційна структура особистості.

4. Між особливостями мотиваційно-сислової особистості студентів психологів та типом орієнтованості існує зв'язок. Процесуальна сислова орієнтація у групі студентів із об'єктною орієнтованістю пов'язана із сислоутворювальними мотивами перетворення, досягнення, кооперації, у групі студентів із суб'єктною орієнтованістю – із мотивами: утилітарно-прагматичним, конкуренції. Результуюча сислова орієнтація за об'єктної орієнтованості студентів пов'язана із сислоутворювальними мотивами: комунікативним, утилітарно-прагматичним, конкуренції. За суб'єктною орієнтованістю – у сислоутворювальних мотивах: перетворення, кооперації, комунікативному, досягнення.

5. Суб'єктний тип орієнтованості найбільшою мірою відповідає вимогам до професійної спрямованості практичного психолога, оскільки професійні сисли відображають зорієнтованість майбутніх психологів на ефективне і успішне виконання професійної діяльності.

6. Явище суб'єкт-об'єктної орієнтованості особистості не є сталим, воно розвивається в контексті загального процесу становлення особистості. Застосування спеціальної програми формування суб'єктної орієнтації в майбутній професійній діяльності практичних психологів сприяє підвищенню рівня розвитку самопізнання і рефлексії, здатності до життєтворчості, до утвердження активної позиції в життєвих та професійних ситуаціях, відповідальності за себе та інших людей – учасників комунікативної взаємодії, спостерігається тенденція до зміни типів суб'єктної орієнтованості (суб'єктного та змішаного) і зміни типу об'єктного. Студенти із об'єктною орієнтованістю мають тенденцію "переходу" до змішаного типу суб'єктної орієнтованості, але змінюються показники і студентів суб'єктного типу (тих, що належали до адаптуючого екстернального (гармонізатор життєвої ситуації) і адаптуючого інтернального (перетворювач життєвої ситуації) в напрямку їх інтенсивних перетворень.

7. Основними психолого-педагогічними умовами формування суб'єктної орієнтованості у майбутніх психологів є: організація навчально-виховного процесу, що передбачає включення студента в контекст майбутньої професійної діяльності; усвідомлення студентами специфіки суб'єктної орієнтованості особистості та її зв'язку зі сисловою сферою, розробка учбових завдань, спрямованих на формування суб'єктної орієнтованості, удосконалення прийомів діалогічної взаємодії з іншими.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення суб'єктної орієнтованості в інтерсуб'єктному аспекті, виявлення взаємозв'язку феномену діалогічності з особливостями особистісного розвитку, вивчення динаміки суб'єктності студентів на різних етапах процесу професіоналізації, пошук

ефективних способів розв'язання проблем, що пов'язані з професійним становленням студентів із різним типом суб'єктної орієнтованості.

Основний зміст дисертації представлено у таких публікаціях автора:

1. Тимошенко О. А. Взаємодія зі значущим іншим як засіб смислоутворення / О. А. Тимошенко // Проблеми загальної та педагогічної психології / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2006.

Т. 8. – Ч. 8. – 2006. – С. 278 – 287.

2. Тимошенко О. А. Роль смислоутворювальної активності особистості в переживанні наслідків екологічної катастрофи / О. А. Тимошенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12 "Психологічні науки" : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – № 12 (37). – С. 199 – 204.

3. Тимошенко О. А. Особливості смислових структур особистості майбутніх практичних психологів на різних етапах вузівської підготовки / О. А. Тимошенко // Проблеми загальної та педагогічної психології / [за ред. академіка С. Д. Максименка]. – К., 2007.

Т. 9. – Ч. 5. – 2007. – С. 405 – 412.

4. Тимошенко О. А. Смислоутворювальна активність як відображення суб'єктної спрямованості студентів майбутніх практичних психологів / О. А. Тимошенко // Актуальні проблеми психології. / [за ред. С. Д. Максименка]. – Київ ; Ніжин: Видавництво НДУ ; ДС "Міланік", 2007.

Т. 10 : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 1. – 2007. – С. 123 – 126.

5. Тимошенко О. А. Психологічні особливості смислоутворювальних мотивів студентів-психологів із різним типом суб'єктної орієнтованості / О. А. Тимошенко // Актуальні проблеми психології / [за ред. С. Д. Максименка]. – Київ ; Ніжин, 2008.

Т. 10 : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 6. – С. 258 – 262.

6. Тимошенко О. А. Смислові феномени соціального світу і інтерсуб'єктивній теорії Альфреда Шюца / О. А. Тимошенко // Актуальні проблеми психології / [за ред. С. Д. Максименка]. – Київ, 2009.

Т. 10 : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 12. – С. 486 – 496.

7. Тимошенко О. А. Організація та проведення експерименту з формування суб'єктної орієнтованості майбутніх практичних психологів / О. А. Тимошенко // Актуальні проблеми психології / [за ред. С. Д. Максименка]. – Київ, 2009.

Т. 11 : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 2. – 2009. – С. 256 – 265.

8. Тимошенко О. А. Методичні процедури формування суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього практичного психолога / О. А. Тимошенко // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" / [за

заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. В. Гоголя, 2009. – № 6. – Ч. 2. – С. 219 – 223.

9. Тимошенко О. А. Діалог в контексті проблеми підготовки майбутніх практичних психологів: смисловий аспект / О. А. Тимошенко // Діалогічність як форма існування і розвитку особистості : Монографія / [за заг. ред. Г. О. Балла, М. В. Папучі]. – Ніжин : ДС "Міланік", 2007. – С. 329 – 337.

АНОТАЦІЇ

Тимошенко О.А. Формування суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього практичного психолога. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемі формування суб'єктної орієнтованості особистості майбутнього практичного психолога. Доведено, що суб'єктна орієнтованість полягає у перетворювальній активності особистості і є важливою професійною якістю психолога. Встановлено, що умовами формування суб'єктної орієнтованості особистості є організація навчально-виховного процесу, що передбачає включення студента до контексту майбутньої професійної діяльності; усвідомлення студентами специфіки суб'єктної орієнтованості особистості та її зв'язку зі смисловою сферою; удосконалення прийомів діалогічної взаємодії з іншими.

Виокремлено типи орієнтованості – об'єктний, змішаний та суб'єктний, досліджено їх представленість у студентів майбутніх психологів; доведено взаємозв'язок між типом суб'єктної орієнтованості та іншими професійно значущими особистісними властивостями майбутнього практичного психолога.

Обґрунтовано та експериментально перевірено програму формування у майбутніх практичних психологів суб'єктної орієнтованості, методологічною основою якої є особистісно орієнтована парадигма.

Ключові слова: суб'єктність; суб'єктна орієнтованість; смисл; смислові утворення; самоактуалізація; смислоутворювальні мотиви; життєтворчість; саморозвиток; активність особистості; професійна підготовка.

Тимошенко А.А. Формирование субъектной ориентированности личности будущего практического психолога. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2010.

В контексте исследования проблемы профессиональной подготовки будущих практических психологов особое внимание было сконцентрировано на исследовании специфики субъектной ориентированности и условий её формирования.

Теоретический анализ проблемы позволяет рассматривать субъектность как проявление авторского характера активности личности, которая выражается в жизнотворчестве, саморазвитии личности как субъекта деятельности. Одновременно исследования субъектной ориентированности вытекают из специфики смысловой сферы личности будущего психолога.

Субъектная ориентированность трактуется как способность принимать активное участие в своей жизнедеятельности, выстраивать собственное бытие и изменять жизненную или профессиональную ситуацию.

При организации эмпирического исследования субъектной ориентированности личности будущего практического психолога учитывались основные принципы профессиональной подготовки психологов-практиков. Психодиагностическое исследование субъектной ориентированности позволило выделить следующие ее компоненты: осмысленность жизни; самоотношение; высокий уровень самоактуализации; ориентация на саморазвитие; мотивация с гуманистической направленностью. Были выделены типы ориентированности: объектный, смешанный и субъектный. Исследована взаимосвязь между типом субъектной ориентированности и профессионально значимыми личностными качествами будущего практического психолога. Доказано, что субъектная ориентированность проявляется в жизнотворческой активности личности и является важным профессиональным качеством личности.

Установлено, что условиями формирования субъектной ориентированности являются: организация учебно-воспитательного процесса, который предусматривает включение студента в контекст будущей профессиональной деятельности; осознание студентами специфики субъектной ориентированности личности и её связи со смысловой сферой; усовершенствование приемов диалогического взаимодействия с другими.

В диссертации представлены теоретические основы учебно-развивающей программы формирования субъектной ориентированности личности будущего практического психолога. Организация и проведение программы были основаны на личностно ориентированной парадигме. Установлено, что авторская учебно-развивающая программа влияет на повышение уровня самопознания, способности к жизнотворчеству, активную позицию в жизненных и профессиональных ситуациях.

Ключевые слова: субъектность; субъектная ориентированность; смысл; смысловые образования; самоактуализация; смыслообразующие мотивы; жизнотворчество; саморазвитие; активность личности; профессиональная подготовка.

Tymoshenko O.A. The forming of subjective orientation of the personality of a future practical psychologist. – Manuscript.

Thesis for candidate degree in psychology, speciality 19.00.07 – Educational and developmental psychology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

The dissertation deals with the problem of forming subjective orientation of the personality of a future practical psychologist. The paper proves that subjective

orientation consists in the transforming activity of the personality and is an important quality of a professional psychologist. It is established that the conditions of forming subjective orientated personality consist in the organization of the educational process in which a student is involved in his future professional activity. The students must be aware of the specific character of subjective orientation and its relationship to the sense sphere; the techniques of dialogic interaction with others are improved.

The types of orientation are singled out – objective, mixed and subjective; their representation in the future psychologists is investigated, the relationship between subjective orientation and other significant personal professional qualities of the future practical psychologist is proved.

The program of forming subjective orientation in future practical psychologists is grounded and experimentally tested; the personality-orientated paradigm makes the methodological basis of the program.

Key words: subjectivity; subjective orientation; sense; sense formation; self-actualization; sense-forming motives; life creativity; self-development; activity of a personality; professional training.

Підписано до друку 19.05.2010 р.
Гарнітура Computer Modern.
Замовлення № 88

Формат 60x90/16
Ум. друк. арк. 0,9

Папір офсетний.
Наклад 100 прим.

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК №2137 від 29.03.05 р.
8(04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru